

Шкода Н.А.

ТВОРЧІ ЗВ'ЯЗКИ МІЖ УКРАЇНСЬКИМИ ПРОФЕСІЙНИМИ ДРАМАТИЧНИМИ ТРУПАМИ І САМОДІЯЛЬНИМИ ГУРТКАМИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ ст. – на початку ХХ ст.

Найбільш суспільним видом мистецтва є театральне. Саме театр завжди найбільше впливав на суспільство, був важливою складовою частиною національно-культурного відродження. Таку місію сценічне мистецтво виконувало в українській історії другої половини ХІХ ст. – початку ХХ ст. Український театр був представлений у цей час професійними і самодіяльними колективами. Існує величезна кількість літератури з історії вітчизняного сценічного мистецтва цієї доби. Поза увагою дослідників залишилось вивчення проблеми творчих зв'язків між професійними труппами і любительськими гуртками. Метою даної статті є вивчення цих зв'язків, дослідження їх характеру і форм, їх значення і наслідків, їх впливу на соціальну функцію українського мистецтва.

Зв'язки між професійними колективами і самодіяльними гуртками можна вивчати лише з 1882 р., тому що саме в цьому році виникла перша українська професійна драматична труппа під керівництвом Кропивницького М. Всі видатні українські професійні артисти починали свою творчу діяльність в аматорських гуртках (Кропивницький М., Старицький М., Саксаганський П., Заньковецька М. та ін.). Аматорська сценічна творчість виникла на багато раніше професійного театру. Самодіяльний сценічний рух був важливим підготовчим етапом розвитку національного театру, на протязі якого накопичувався творчий досвід, майстерність любителів.

Український професійний і самодіяльний театри виконували єдину функцію, у них було багато спільних рис у акторській і режисерській майстерності, між ними існував тісний взаємозв'язок. З одного боку, професійний театр, як вищий ступень театрального мистецтва, був взірцем і постійним джерелом творчого досвіду для аматорів, збагачував їх творчий арсенал. З другого боку, самодіяльна творчість теж впливала на професійну, поповнювала професійні колективи обдарованими молодими виконавцями, збагачувала новими ідеями.

Зв'язки українського професійного театру з любительським колективами здійснювались у кількох напрямках. Величезну роль відігравали особисті контакти професіоналів з любителями під час гастролей професійних труп. Місцеві аматори відвідували їх вистави, знайомились з корифеями, разом обговорювали театральні питання. Під час гастролей професійні артисти виховували не тільки смаки глядачів, але й демонстрували любителям високий рівень виконання. Самодіяльні колективи переймали творчі методи корифеїв, удосконалювали власну гру. Наприклад, уважно слідкував за творчістю корифеїв, відвідував всі їх вистави харківський аматор Хоткевич Г. У Центральному державному музеї театрального, музичного і кіномистецтва України у Києві зберігається його зошит, в якому Хоткевич Г. фіксував відгуки преси про виступи корифеїв і свої власні думки [1.-Архів Хоткевича.-№6657С]. Ці записи свідчать про те, що артист-аматор був щирим шанувальником творчості професіоналів, уважно вивчав їх мистецьку лабораторію. В 1903 р. в Харкові виступала об'єднана труппа корифеїв. Хоткевич Г. запросив всіх трьох братів Тобілевичів на виставу робітничого самодіяльного гуртка, яким керував. Хоткевич П., дружина Хоткевича Г., у біографії чоловіка згадує: „На виставі п'єси „Чумаки” Карпенко-Карого були присутні всі три брати Тобілевичі. Вони висловлювали задоволення масовими сценами, які трудно було ставити у пересувальному театрі” [1.-Архів Хоткевича.-№4734]. Після цього всі брати Тобілевичі підтримували дружні відносини з Хоткевичем Г.

Незабутнє враження здійснили гастролі об'єднаної труппи корифеїв на аматорів Єлисаветграда. У 1905 р. Юра Г., тоді любитель робітничого театру, згадує про це: „Тяжкі часи. І немов сонцем серед хмар були тоді для нас зустрічі з корифеями української сцени. Ми не йшли в театр, а бігли, хоч до початку вистави було ще досить часу. Настрій святковий, радісний” [2.-С.25]. Після однієї з вистав відбулося знайомство молодих аматорів з корифеями, під час якого вони разом обговорювали театральні справи.

Особисто був знайомий з корифеями української сцени севастопольський аматор Розумний Л., який очолював місцевий самодіяльний гурток. У квітні 1885 р. Розумний Л. керував ремонтом літнього театру у Севастополі, поспішав до виступів відомої української труппи Старицького М. [3.-1885.-17 квітня]. Під час гастролей труппи Старицького М. у 1886 р. він допомагав організовувати її виступи [3.-1886.-10 вересня]. Під час перебування корифеїв у місті аматор спілкувався з ними, уважно вивчав їх режисерські і акторські прийоми, які потім використовував в самодіяльному гуртку. Розумний Л. був справжнім пропагандистом української сценічної культури в Севастополі.

Однією з форм творчого співробітництва аматорів з професіоналами були спільні виступи у виставах, музикально-драматичних вечорах. Зберіглось багато свідчень про це у періодичній пресі тієї пори, спогадах артистів, і в інших документах. У фондах Одеського обласного архіву зберігаються численні прохання від різних осіб і товариств на влаштування вистав і вечорів за участю одеських любителів і професійних виконавців. Наприклад, 5 лютого 1900 р. в Одесі відбувся літературно-музичний та родинний вечір, в якому прийняли участь любителі і артисти професійної малоруської труппи Рафальського [4.-Ф.2.-Оп.1.-Од. зб. 2684.-Арк.66]. Часто організатором таких вистав був місцевий професійний артист Карпенко П.Н. Одну з них він улаштував у березні 1901 р. [4.-Ф.2.-Оп.1.-Од. зб. 2807.-Арк.146]. Кореспондент „Одесских новостей” повідомляє, що 4 грудня 1884 р. в Одесі відбулась любительська вистава за участю

артистів трупі Кропивницького М. [5.-1884.-4 грудня].

Популярними були родинно-танцювальні вечори і в багатьох містах Криму. Українські корифеї під час гастролей в Криму часто приймали участь у таких вечорах разом з аматорами. Один з таких вечорів відбувся у Сімферополі 19 листопада 1889 р. [6.-1889.-12 листопада].

Професійні артисти були частими гостями в Ялті. Деякі з них, перебуваючи тут на гастролях, лікуванні або відпочинку, організували аматорські вистави. Наприклад, улаштувала в Ялті народні вистави, концерти за участю виконавців виключно з народу професійна актриса Шуловська Т., намагаючись прилучити місцеве населення до духовних розваг і української культури [7.-1906-18 червня]. Декілька українських вистав ялтинські аматори поставили з ініціативи і під керівництвом професійної актриси Полтавки [8.-1909.-8 серпня].

Найбільше цікавився аматорськими виставами і найчастіше приймав в них участь видатний український артист і режисер Кропивницький М. Лікар Бубличенко Л., друг родини Кропивницьких, згадував: „Коли в сусідньому містечку затівалась аматорська вистава, Марко Лукич незважаючи на похилий вік, ніколи не відмовлявся в ньому брати участь і виступав з таким же захопленням, як і в професійному” [1.- Архів Кропивницького.-№ доп. 4410].

Інколи деякі артисти-аматори приймали участь у виставах професійних українських труп. Наприклад, видатний український артист Маринич І. у своїх спогадах повідомляє про свою участь, тоді ще молодого любителя, у об'єднаній трупі корифеїв у 1901 і у 1903 р.р.: „Я був старшим членом Полтавського драмгуртка, сам приймав участь у масових сценах вистав, приводив солдатів-статистів з місцевої конвойної команди... Зимою 1903 року я теж мав честь прийняти участь у цій трупі, як аматор” [1.-Архів Кропивницького.-№4392.-Арк.9].

Деякі професійні артисти після окремих епізодичних виступів з любителями у спільних виставах починали постійно ними керувати. Це плідно впливало на творчість аматорських гуртків, підвищувало художній рівень їх гри. Наприклад, у Сімферополі у 1901 р. виник новий самодіяльний гурток, режисером якого було обрано професійного виконавця Щербину М., який працював раніше у кращих українських колективах [6.-1901.-21 лютого].

Справжніх творчих висот досягли любителі ялтинського аматорського гуртка. Помітно підвищився рівень їх виконання з червня 1905 р., коли у виступах цього колективу стали постійно брати участь талановиті професійні артисти Націлевич П. і Азовська М. Вони до цього виступали в професійних трупах. Азовська М. була ученицею Кропивницького М. [7.-1905.-23 липня]. 3 серпня 1905 р. Націлевич П. став режисером гуртка. Він доклав багато зусиль, щоб передати аматорам свої знання, досвід, старався наблизити художній рівень трупи до рівня професійного. Усі наступні роки існування гуртка були успішними, про що свідчить тогочасна преса [7.-1906.-12 квітня, 11 червня; 1908.-29 січня]. У грі акторів було багато недоліків, їм бракувало освіти, спеціальних сценічних знань, але їх об'єднувала любов до української мови і театру. Наполеглива праця Націлевича П. і Азовської М. дала свої результати. Майстерність аматорів зростала і вдосконалювалась. Кореспондент у 1908 р. зазначав: „Труппа любима местными украинофилами. Весь зимний сезон она пользовалась всеобщими симпатиями у многочисленных посетителей” [8.-1908.-6 травня].

Величезну роль корифеї української сцени зіграли у відкритті і вихованні багатьох талановитих аматорів. Педагогічна діяльність професійних театральних діячів зміцнювала зв'язки професійного мистецтва з аматорським рухом. Особливості сценічного життя змушували професійних режисерів постійно підшукувати нових виконавців для своїх колективів. Вони поповнювали свої трупи не тільки професійними артистами, але й любителями. Професійні діячі вірили в талановитість свого народу, цінити свіжість гри аматорів, їх безпосередність, особливу щирість. Тому вони постійно цікавились творчістю самодіяльних гуртків, відвідували їх вистави, давали настанови, а найбільш талановитих запрошували до своїх колективів.

Самим видатним театральним педагогом, вихователем талантів аматорів був Кропивницький М. У режисера був справжній дар знаходити таланти. У 1885 р. після виходу із складу професійної української трупи режисер вимушений був організувати новий колектив. Цю задачу він виконав блискуче, сформувавши швидко нову трупу із обдарованих любителів. Український артист Синельников М. у своїх спогадах захоплюється цим даром Кропивницького М.: „Де, коли режисер відшукував цих обдарованих юнаків, де він вишукав першорядний світовий талант – Заньковецьку?” [1.-Архів Кропивницького.-№ Р1990].

В аматорському гуртку Новоукраїнки режисер вперше побачив Левицького Ф. і запросив до свого гурту. Видатний український артист і режисер О.Суслов у своїх спогадах повідомляє: „Незабаром ми вдвох поїхали до Новоукраїнки... Нам пощастило, бо ми зразу натрапили на двох талановитих виконавців: Ф.В.Левицького та Є.Ф.Зарницьку... Важко уявити навіть, скільки труднощів та енергії прийшлося покласти Марку Лукичу на створення цієї трупи. Переважно брались в трупу особи з інтелігенції, але траплялись безпосередні талановиті виконавці поміж зовсім малокультурного люду” [1.-Архів Кропивницького.-№1949].

Величезну увагу Кропивницький М. приділяв дитячим виставам. На початку ХХ ст. він через тяжку недугу відходить від театральної діяльності і живе на хуторі „Затишок” на Харківщині, де пише п'єси для дітей („Розгордіяш”, „Скрутна доба”, „Івасик-Телесик”) [1.-Архів Кропивницького.-№5923.-Арк.10]. Для їх постановки режисер організує дитячий самодіяльний гурток із місцевих селянських дітей. В цих

виставах приймали участь його молодші діти. В Центральному державному музеї театрального, музичного і кіномистецтва України зберігаються свідчення про ці вистави колишніх учасників: Самойленко Ф.С., Бунчук С.П., Колесник О.Т. [1.-Архів Кропивницького.-№5923]. Режисер навчав дітей не тільки театральній справі, але вчив танцювати, співати, грати на різних музичних інструментах, писати, читати. Кропивницький М. з маленькими виконавцями роз'їжджав по навколишніх селах з виступами, які проходили завжди успішно. Житель с. Старовіровка на Харківщині Сурков Г. згадував, що бачив під час приїзду дитячої трупи „Івасика-Телесика” і, що земські школи водили своїх учнів на цю виставу [1.-Архів Кропивницького.-№5923]. Таким чином, Марко Лукич мав зв'язок із земськими школами, з їх викладачами.

Педагогічною діяльністю успішно займалася видатна українська артистка Заньковецька М. Наприкінці квітня 1906 р. вона повернулася в Ніжин з Галичини. За проханням місцевих любителів артистка прийняла участь у кількох виставах [9.-С.370]. Деякі з цих аматорів так захопили Заньковецьку М. своїм молодим обдаруванням, що вона погодилася керувати гуртком. Заслужена артистка УРСР Хуторна Е., учениця Заньковецької М., учасниця ніжинського гуртка згадувала: „Зустрічаючись з молоддю, Заньковецька подавала приклад серйозного ставлення до творчості, відповідальності за кожен вихід на сцену. Ми не зводили з неї очей, намагались її наслідувати, щось ухопити від неї, по двадцять разів дивились одні й ті ж вистави, де вона грала” [1.-Архів Хуторної.-№1869].

Видатний український артист і режисер Садовський М. теж приділяв величезну увагу аматорській творчості. У 1906 р. він вирішив сформувати трупу виключно з любителів. У спогадах режисер пише: „Я надумав брати трупу з молодого й якомога інтелігентного матеріалу” [10.-С.145]. Цей його намір підтримала Заньковецька М. і порадила звернутися з пропозицією до ніжинських любителів, якими вона керувала [9.-С.370]. Більшість ніжинських учнів Заньковецької М. згодилась вступити до трупи Садовського М. Новий колектив розпочав діяльність в Полтаві в серпні 1906 р. Садовський М. писав у спогадах: „У цим складі акторів більш-менш досвідчених було душ чотири, а то все молодь, аматори, які по сцені ходити вміли тільки помацки ... Робота була нелегка, вимагала надзвичайної напруги енергії, але задоволення від цієї праці надавало мені сили, хоч під кінець я аж заслаб” [10.-С.147].

Часто доводилося співпрацювати з аматорами видатному українському письменнику і театральному діячу Старицькому М. У 1898 р. він спробував відновити славу київських аматорів, організувавши самодіяльний гурток із любителів Шулявської чайної і інших колективів [11.-С.99]. Гурток поставив п'єсу „За двома зайцями”, яка пройшла з величезним успіхом. Старицький М. через стан здоров'я поступово відійшов від роботи в театру, передавши всі справи своїй дочці Старицькій М.

Творчі зв'язки між професійними артистами і любителськими колективами були досить стійкими, регулярними і різноманітними. Вони здійснювались у різних формах: зустрічі і обговорення актуальних театральних питань під час гастрольних подорожей професійних труп, спільні постановки українських вистав і виступи в концертних відділеннях родинно-танцювальних вечорів, педагогічна діяльність корифеїв. Ці зв'язки позитивно впливали на розвиток професійних і аматорських колективів, збагачували їх. Творча співпраця аматорів і професійних діячів підвищувала громадську функцію національного театру, підсилювала його етнозахисну, націотворчу, консолідуючу роль. Під час цієї співпраці відчувалось спілкування не просто між діячами сцени, а між представниками різних верств населення. Соціальний склад учасників тодішнього театального руху був досить різноманітним. Всіх їх об'єднувала не тільки любов до театру як до мистецької справи, але й любов до українського слова, культури, розуміння важливої громадської функції сцени. Для багатьох артистів театр був своєрідним засобом захисту національної культури. Артисти-аматори, учні корифеїв української сцени, утворювали власні товариства, ставали їх керівниками і режисерами, продовжували традиції видатних вчителів. Завдяки цьому в діяльності багатьох самодіяльних колективів відчувався вплив кращих професійних артистів, дух їх творчості. Так забезпечувалась спадкоємність у сценічному мистецтві. Видатний український театральний діяч Мар'яненко І., характеризуючи творчий шлях відомого українського артиста Левицького Ф., зазначав: „Від свого вчителя Кропивницького М. він засвоїв мистецький смак, почуття міри, щирість, безпосередність... Як особливу його заслугу, слід відзначити те, що, працюючи в різних трупах, він ніколи не зраджував настановам свого вчителя” [1.- Архів Мар'яненка. -№5692]. Це висловлення можна віднести до діяльності багатьох аматорів, які стали у майбутньому видатними професійними діячами.

Список джерел і літератури

1. Центральный державный музей театального, музичного і кіномистецтва України /Архів Хоткевича, № 6657с, 4734; /Архів Кропивницького, № 4410, 4329, Р 1990, 1949, 5923с /Архів Хуторної, № 1869; /Архів Мар'яненка, № 5692.
2. Юра Г. Моє життя. Спогади. Статті. – К., 1987.
3. Севастопольский листок, газета м. Севастополя.
4. Державний архів Одеської області. /Ф.2.-Оп. 1. – Од. зб. №2684.-2807.
5. Одесские новости, газета міста Одеси.
6. Салгир, газета м. Сімферополя.
7. Крымский курьер, газета м. Симферополя.
8. Русская ривьера, газета м. Ялти.

9. Дурилін С.М. Заньковецька. 1860-1934: Життя і творчість. – К., 1955.
10. Садовський М. Мої театральні згадки. – К., 1956.
11. Казимиров О.А. Український аматорський театр (дожовтневий період). – К., 1965.

АНОТАЦІЯ

Український драматичний театр другої половини ХІХ ст. – початку ХХ ст., був представлений професійними труппами і аматорськими гуртками. Між ними існували стійкі і регулярні зв'язки. Вони здійснювались у різних формах. Частими були особисті зв'язки під час гастролей професійних колективів. Організовувались спільні постановки українських вистав. Деякі з професійних артистів займались педагогічною діяльністю. Ці зв'язки збагачували творчу діяльність і професіоналів і аматорів, забезпечували спадкоємність у розвитку сценічного мистецтва.

Шкода Наталія Анатоліївна – аспірантка кафедри новітньої історії України Запорізького державного університету. Досліджує історію українського драматичного театру другої половини ХІХ ст. – початку ХХ ст.

Creative connection between Ukrainian professional dramatic troupes and amateur circles in the second part of XIX – beginning of XX century.

Ukrainian dramatic theatre of the second part of XIX - – beginning of XX century was presented by professional troupes and amateur circles. There were regular and close connections between them, which were realized in different forms. There were frequent personal contacts during tours of Ukrainian plays were organised together. These connections enriched the creative actors, provided succession in the development of stage art.